Vermes Katalin

TÁNCOLÓ MERLEAU-PONTY. FENOMENOLÓGIA MOZGÁSBAN

Absztrakt

Merleau-Ponty *Az észlelés fenomenológiájá*ban egyetlen gesztussal alkotja újra a megértés és a test fogalmait. A megértés immár nem elszigetelt, önmagába forduló intellektuális aktusként ölt alakot, hanem mozdulat, törekvés, intenció és észlelés közös mozgása. Az általános nem csak a konstituáló tudat, inkább a világa felé mozduló test alkotása, előbb habitualizálódó mozgás, mint fogalom. A test minden kifejezés prereflektív forrása, jelentésmagja, lényeg és létezés elválaszthatatlan összjátéka. „Legyen szó akár a másik testéről vagy a saját testünkről: nincs más eszközünk az emberi test megismerésére, minthogy megéljük azt, »összefonódunk vele«, mintegy átvállalva »a drámát, amelyik átjárja«." A Merleau-Ponty által megvilágított mozgásos, preszimbolikus értelemképződés gyakorlati vizsgálata a hetvenes évek óta a kortárs tánc központi témája. Amikor a szomatikus megalapozottságú táncok művelői, vagy táncterapeuták Merleau-Pontyt olvasnak, csodálkoznak: honnan tudhatta mindezt a mi gyakorlatunk nélkül? Fenomenológusként pedig csodálkozhatunk: hogy születhetnek ilyen reflektív tapasztalatok Merleau-Ponty olvasása nélkül? Azonban Merleau-Ponty a test expresszív terének munkálkodását szívesebben magyarázza az idegsérült, az orgonista, a festő példáival, kevés szót ejtve a táncról. Írásomban felteszem a kérdést: miért nevezi őt a róla szóló irodalom mégis „táncoló filozófusnak"?

Kulcsszavak: fenomenológia mozgásban, kortárs tánc, preszimbolikus értelemképződés

DANCING MERLEAU-PONTY. PHENOMENOLOGY IN MOTION

Abstract

Merleau-Ponty, in the *Phenomenology of Perception*, recreates the concepts of understanding and body with a single gesture. Understanding is no longer an isolated, self-referential intellectual act, but a joint movement of gesture, striving, intention, and perception. The general is not only the creation of constitutive consciousness, but rather that of the body moving towards its world, a movement that becomes habitual before it becomes a concept. The body is the pre-reflective source of all expression, the core of meaning, the inseparable interplay of essence and existence. "Whether it is the body of another or our own, we have no other means of knowing the human body than by living it, 'intertwining with it', as it were, taking on 'the drama that pervades it'." The practical examination of the movement-based, presymbolic formation of meaning illuminated by Merleau-Ponty has been a central theme in contemporary dance since the 1970s. When practitioners of somatically based dance, or dance therapists read Merleau-Ponty, they wonder: how could he

have known all this without our practice? As phenomenologists, we may wonder: how can such reflective experiences arise without reading Merleau-Ponty? However, Merleau-Ponty prefers to explain the workings of the expressive space of the body using the examples of the nerve patient, the organist, and the painter, saying little about dance. In my article, I ask the question: why does the literature about him still call him a "dancing philosopher"?

Keywords: phenomenology in motion, contemporary dance, pre-symbolic sense-formation

Bevezetés

Jelen szövegemben a „táncoló" Merleau-Pontyról szeretnék gondolkodni. Fölteszem a kérdést: miképp élednek újra, miként öltenek új alakot Merleau-Ponty gondolatai a kortárs táncban? Az 1961-ben lezárult filozófiai életmű forma bontó/alkotó intuíciói megelőzték a kortárs tánc kísérleteit; ő maga nem sokat írt a táncról, a test megértő és expresszív tereinek munkálkodását szívesebben magyarázta a festő, az idegsérült, az orgonista példáival, mint a táncoséval. A kortárs táncosok sem a filozófusra támaszkodva kezdtek kísérletezni mozgás és észlelés kapcsolatával. Mégis, az 1960-as, de főleg az 1970-es évek óta kibontakozó, szomatikusan megalapozott kortárs tánc, illetve táncterápiás kultúra nyilvánvalóan új életre keltette, mozgásba hozta Merleau-Ponty filozófiai intencióit. Merleau-Ponty szövegeit pedig könnyebb megérteni mozgásban, mint széken ülve. A róla szóló irodalom is egyre sűrűbben köti össze életművét a tánc minőségeivel, őt magát „táncoló filozófusnak" (Bakewell, 2017), mozgékony érvelési stílusát pedig „táncoló" argumentációnak nevezi (Landes, 2013). Írásomban felteszem a kérdést: milyen értelemben táncol Merleau-Ponty filozófiája?

Kiindulásképpen összeszedem és reflektálom *Az észlelés fenomenológiájá*nak táncot említő szövegrészleteit (Merleau-Ponty, 2012). Ezután megvizsgálom, miért is nevezi őt az irodalom „táncoló filozófusnak", érvelési stílusát táncoló érvelésnek. Amellett érvelek, hogy nem csak ő maga táncolt szívesen a negyvenes évek végének Párizsában, nem csak érvelési módja mutat táncoló mintázatokat, de filozófiájának folytonosan keletkezésben lévő magja maga is táncol. Olyan táncot táncol e filozófia, amely helyet hagy maga mellett másoknak, ahogy Kierkegaard fogalmazott egyszer, itt „mindenkinek van hely a táncra". (Kierkegaard, 1969, p. 226). Merleau-Ponty gondolkodásmódja arra a kortárs táncos, illetve táncterápiás kultúrára hasonlít, amely maga mögött hagyva a hierarchikus viszonyokat megnyitotta a személyes perspektívák, észlelések és mozdulatok egyenrangúságának alkotói tereit.[1]

[1] E szöveg írója pszichodinamikus mozgás- és táncterapeuta, a Magyar Mozgás- és Táncterápiás Egyesület kiképzője.

Táncoló filozófus? Merleau-Ponty megjelent műveiben a táncról

Merleau-Ponty – mint fentebb említettem – megjelent műveiben alig-alig fordul elő a tánc szó (danse) említése,[2] tulajdonképpen csak *Az észlelés fenomenológiájá*ban jelenik meg, összesen három alkalommal, ezek közül kettő „A saját test térbelisége és a motorosság" című fejezet végén található. Az első, táncra való utalás a habitus eredetéről odavetett polemikus megjegyzésben bukkan fel. Itt Merleau-Ponty vitába száll azzal a gondolattal, hogy a habitus egy értelmi aktus, szellemi tevékenység rögzült maradványa lenne. Szerinte éppen fordított az összefüggés – a mozgásos/motoros testi megértés teszi lehetővé a habitualizációt, az ideális képletek megképződését. Ennek jó példája a tánc tanulása:

> Például a tánc habitusának az elsajátítása nem annyi-e, mint elemzés révén megtalálni a mozgás képletét és ezen ideális vázlat alapján már elsajátított mozgások – a lépés és a futás – segítségével újraalkotni azt? Ám ahhoz, hogy az új tánc képlete az általános motorosság bizonyos elemeit magába olvassza, először is az kell, hogy mintegy motoros szentesítést kapjon. A test az, ami – ahogyan gyakran mondják – „elkapja" *(kapiert)* és megérti a mozdulatot. A habitus elsajátítása valóban egy jelentés megragadása, ám egy motoros jelentés motoros megragadása. (Merleau-Ponty, 2012, p. 166)

Tehát a táncoló-mozgó test magában hordozza az alkotóerőt, a habitus, az általános első formája előbb képződik meg a mozgásban, mint hogy mentálisan rögzülne. Ugyanakkor a tánctanulás nem több egy mozgásminta elkapásánál, ismétlésénél.

A tánc szó második megjelenésénél, néhány oldallal később arról ír éppen, hogy a test általános eszközünk arra, hogy világgal rendelkezzük. „Hol beéri az élet fenntartásához szükséges gesztusokkal és egy biológiai világot tételez körülöttünk, hol ezekre az első gesztusokra építve és értelmüket metaforikus értelemmé alakítva át, rajtuk keresztül egy új jelentés magját manifesztálja (ez az olyan motoros habitusok esete, mint a tánc)." (Merleau-Ponty, 2012, p. 170)

A tánc tehát a biológiai világból, motoros habitusból kiemelkedő új jelentés, metaforikus értelem képződése. E megjegyzés fontos helyet jelöl ki számára a jelentésképzés folyamatában, ugyanakkor elhatárolja egymástól a motoros és a metaforikus mozdulatokat.

A legizgalmasabb azonban a tánc szó harmadik megjelenése a 71. lábjegyzetben:

> Meg lehetne mutatni például, hogy az esztétikai észlelés szintén egy új térbeliséget nyit meg: a táblakép mint műalkotás nem a térben van, ahol mint fizikai dolog és színes vászon található, a tánc pedig egy célok és irányok nélküli térben bomlik ki. A tánc történetünk felfüggesztése, a szubjektum és világa a táncban már nem

[2] A megjelent eredeti francia művekben utánanéztem a „danse" szó megjelenésének számítógépes keresőprogramok segítségével.

> egymással szemben áll, már nem válik el egymástól, következésképpen a testrészek a táncban már nem olyan hangsúlyokat kapnak, mint a természetes tapasztalatban. (Merleau-Ponty, 2012, p. 314-315)

Ez a gondolat már közelebb visz témánkhoz, mint a korábbiak. A tánc, mint esztétikai észlelés újraalkotja szubjektum és világa kapcsolatát, új tereket nyitva meg a tapasztalásnak. Itt a tánc lényege már nem csak egy fix, megtanulható, ismételhető táncforma „elkapása", elsajátítása. Nem pusztán a biológiai spontaneitás helyére csúsztatott, azzal szembeállított metaforikus jelentés. Maga a tánc, a mozgás teremti újra szubjektum – objektum, itt és ott, tér és idő belső összefüggéseit.

Merleau-Ponty megjelent szövegeiben – mint korábban jeleztem – többet nem is ír a táncról. A test expresszív terének munkálkodását az idegsérült ember, az orgonista, a festő (Cezanne), a költő (Valery) példáival szívesebben magyarázza, mint a táncoséval. Ez valószínűleg nem véletlen: az általa ismert vagy gyakorlott társastánc formák nélkülözték azt a mélyreható alkotóerőt és reflektivitást ami az *Az észlelés fenomenológiájá*ban a testi kifejezés lehetőségeként megjelenik, s amelyet a szomatikus alapú kortárstánc műfajok kidolgoznak.

Ugyanakkor Merleau-Ponty – habár nem reflektálta tovább a tánchoz való viszonyát – utalásaiban többféle táncértelmezés lehetőségét is megnyitja. A hagyományos táncok – pl. a néptánc vagy a társastánc formái – a természetes spontaneitás közvetlenségéből kiemelt, motoros habitusok rituális rögzítéséhez kötődnek. A modern táncban – minden korábbi, kulturálisan kódolt kifejezésen túl – fontos a mozgásos megjelenésen túlmutató személyes, szimbolikus/metaforikus kifejezés. A kortárs tánc azonban túlmutat az előbbieken: olyan új, azt kell mondanom, fenomenológiai elemek jelentek meg kutatásaiban, amelyeket Merleau-Pontynak még nem volt módja táncként beazonosítani.

Szemben a személyes jelentések hatásos kifejezésére törekvő expresszív modern tánccal, a kortárs tánc nem akar direkt hatást kelteni, látványossággá válni. Nem annyira expresszív, mint inkább experimentális, kísérletező (Rainer, 1965). Úgy jut el a tapasztalás tematizálatlan rétegeihez, a szomatikus értelemképződéshez, hogy egyfajta fenomenológiai redukciót végez el, átmenetileg felfüggeszti a szimbolikus a jelentésadást. Célja nem annyira a közönség vizuális élményének fokozása, hanem a táncos megélt testérzetekből épülő mozgásélményének kibontása, a preszimbolikus interkorporális jelentésképzés felfedezése, elvállalása. Nem ragaszkodik zárt formák, ritmusok kiépítéséhez, ismétléséhez, hanem ennek fordítottját csinálja: a kész, ismétlődő testi mozgásmintákat, a habitualizált gesztusok értelmét felfüggesztve megnézi a mozgást születésében, keletkezésében, *in statu nascendi*. Mintegy visszafelé is elvégzi Pénelopé munkáját. Nem azért, hogy eloldozza a lelket a testtől, mint Platón *Phaidón*jában látjuk (Platón, 2020, 84a), hanem hogy a szimbolikus és habituális testi jelentések felfüggesztésével láthatóvá tegye a mozgásos tapasztalatszerveződés egzisztenciális folyamatát. A jelentés lebomlik és felépül, mozgásban van és szituált, így ritkán jut el végső konklúziókhoz.

A filozófiai irodalom a táncoló Merleau-Pontyról

Sarah Bakewell zseniális, szórakoztató filozófiai regényében (*At the Existentialist Café. Freedom, Being and Apricot Coctails*) „Dancing Philosopher" (Táncoló filozófus) címmel szentel egy egész fejezetet Merleau-Ponty életművének (Bakewell, 2017, pp. 228-241). Címválasztását nem indokolja meg különösebben, de Boris Vianra hivatkozva elmeséli, hogy a késő negyvenes évek Párizsában a filozófusok szerettek bulizni, gyakran sétáltak kart karba öltve jazz sztárokkal, s szívesen vetették bele magukat az éjszakai életbe. Azonban Merleau-Ponty volt közöttük az egyetlen, aki valóban képes volt táncolni és megmozgatni lányokat a táncparketten. Ez a tánc többnyire az ugi-bugi, meg hozzá hasonló divatos, könnyű semmiség volt: rögzített nemi szerepekhez, flörtöléshez kötött társastánc. Simone de Beauvoir majd felrobbant ezektől a kispolgári, burzsoá szerepjátékoktól, s azt hiszem, némi joggal. Én sem az ugi-bugi miatt szeretnék jelen írásomban a táncoló Merleau-Pontyval foglalkozni. Sokkal inkább azért, mert érvelési stílusa, s filozófiájának eleven magja – az ugi-buginál sokkal mélyebb értelemben – táncol.

Mark Johnson and George Lakoff (1981) *Metaphors We Live By* c. könyve szerint konkrét fogalmi rendszereink mögött metaforikus utalások, „ernyőmetaforák" fedezhetők fel. Ilyen gyakran használt ernyőmetafora például a háború. Az argumentációt, az érvelést, vitát sokan élik meg afféle háborús tapasztalatként: szokás beszélni védhetetlen érvről, az ellenérvek megsemmisítéséről, vagy azt mondani, hogy egy érvelés minden pontját megtámadtuk. Merleau-Ponty érvelési stílusa azonban nem ilyen

természetű. A kifejezés paradoxonairól és Merleau-Pontyról írott könyvében Donald A. Landes (2013) azt állítja, hogy Merleau-Ponty kifejezetten *táncolva argumentál:* nem eltüntetni, elpusztítani akarja a vitatott témát, hanem körültáncolja, folyamatosan pozíciót váltva, új és új perspektívákba helyezve, mozgásba hozza a másik oldalt. Képes úgymond metastabil lehetőségekre válaszolni, felbukkanó értelemstruktúrákat mozgás közben kibontani. Szavainak értelmét nem rögzíteni akarja, hanem kinyitni, szereti kimozdítani a berögzült jelentéseket. Szövegeinek sodró ritmusa, lüktetése is inkább emlékeztet a táncra, mint a háborúra. Míg a háborúzó vitatkozó ledönteni akarja a másik világot, ő megmozdítani, játékba hozni, a vita nála nem eltüntetés, hanem egymásra támaszkodó, együtt mozgó dinamikus értelemképződés, a jelentések mindig éppen születőben vannak. Merleau-Ponty gondolkodásmódja nem feloldhatatlan feszültségeket keres, őt nem lét és semmi, autentikus és inatuentikus dichotómiája ragadja el, sokkal inkább a szabadság szituatív mozgása.

Merleau-Ponty filozófiájának magja táncol. A testi/mozgásos értelemképződés kutatása

Merleau-Ponty nem csak a párizsi táncparketteken, érvelési stílusában mutatkozott táncoló filozófusnak, de azt kell mondanunk. hogy filozófiájának eleven magja is táncol. *Az észlelés fenomenológiájá*ban egyetlen gesztussal alkotja újra a megértés és a test fogalmait. Egyetlen gesztussal alkotja újra a filozofálás és a megélt testhez

való egzisztenciális viszonyulás lehetőségeit. A megértés immár nem elszigetelt, önmagába forduló intellektuális aktus. A világát felfedő test mozgása/észlelése megelőzi és motiválja a jelentésadást, a fogalmi gondolkodást. Ez minden értelemképződés prereflektív forrása, jelentésmagja, lényeg és létezés elválaszthatatlan összjátéka. Az általános előbb bukkan fel a világa felé kinyúló, önmagát érző mozdulat reflektivitásában, előbb jelenik meg a mozgás habitualizálódásaként, mint fogalmi reflexióként. Azonban a testi, mozgásos kifejeződés nem csak természeti létünk originalitását fejezi ki: társadalmi, kulturális életünk keresztül-kasul átjárja szomatikus állapotainkat. Mozgásunk ritmusa, stílusa, hordozza, kifejezi mindazt a tapasztalatot, leülepedett tudást és traumát, amit valaha megéltünk és megélünk. E szimbolizációt megelőző testi-testközi horizont megelőzi, körbefogja, hordozza a szimbolikus jelentésképzés további rétegeit. Testi önmagunk mozgásban értelmezi világát, kapcsolatait, azonban e néma értelemképződés mentalizálása, reflektálása, megnevezése csak részben lehetséges. Saját szomatikus szituációnkból nem tudunk teljesen kilépni, mégis e szituációból indul minden lehetséges egzisztenciális mozgás, innen emelkedik ki a szimbolikus értelemképződés. Merleau-Ponty szerint minden mozdulat hordoz egy primordiális alkotó mozzanatot, a mozgó test a kifejezés és alkotás ősmintája, hiszen a testi kifejezés esetében nem csak a kifejezés módja és a kifejezett tartalom választhatatlan el egymástól – ez igaz általában a művészetre is – de maga a kifejező is jelen van a kifejezés aktusában (Merleau-Ponty, 2012, p. 174). Ilyen értelemben minden emberi mozdulat egyfajta tánc, amely éppen megalkotja világát.

A testi értelemképződés érzékelése, reflektálása nem csak a filozófia feladata. A testérzetek mentalizálásának folyamatában számos diszciplína bábáskodik: a pszichoterápia, a mozgás- és táncterápia, a szomatoterápia csakúgy, mint a kortárs tánc alapvető forrásvidékének tekinti a testi/mozgásos tapasztalatok vizsgálatát. Habár a Merleau-Ponty által idézett pszichológiai kutatások ma már helyenként elavultnak tűnnek, maguk a Merleau-Ponty-szövegek rendkívül jól összehangolhatók a kortárs pszichoterápiás irodalom nagy témáival. A csecsemőmegfigyelések, a szelfpszichológia, a mentalizációelmélet kutatásai egyaránt megerősítik a filozófus zseniális intuícióit. A testben, mozgásban működő megértés, az implicit tudás, illetve kapcsolati tudás, a prereflektív interszenzoros-interkorporális átvitel és hangolódás a mai pszichoterápiás irodalmak központi témái lettek. (Stern, 2002, 2010, Allen, Fonagy & Bateman, 2011).

A testi végesség drámájának elvállalása

A test primordiális táncának érzékelése és elvállalása olyan egzisztenciális, „húsbavágó" kihívás, amely mindannyiunkat érint, s amelynek jelentősége túlmutat a tudományos kutatásokon. „Legyen szó akár a másik testéről vagy a saját testünkről: nincs más eszközünk az emberi test megismerésére, minthogy megéljük azt, „összefonódunk vele", mintegy átvállalva „a drámát, amelyik átjárja" – írja Merleau-Ponty *Az észlelés fenomenológiájá*ban (Merleau-Ponty, 2012, p. 223).

De vajon mit jelent a saját testünkkel való összefonódás, a test drámájának átvállalása? A filozófia számára talán azt, hogy a filozófus lemond a kívülállás lehetőségéről, a szellem omnipotenciájáról, s elismeri a véges, szituált testi jelenlét, a testi jelentésképződés valóságát. Nem lehetünk teljesen kívülállók, nem menekülhetünk ki a végesség drámájából. A test „velünk született komplexus", amely által világon vagyunk, s amelyből nem tudunk kilépni (Merleau-Ponty, 2012, p. 106). Csak „meglazítani" tudjuk a testi-interkorporális szituációhoz kötő szálakat, elszakítani nem áll módunkban. E traumával – véges, kontingens, szituált testi egzisztenciánkkal – való szembenézés a filozófia alapvető feladata. Ugyanakkor a test drámájának átvállalása különösképpen nagy kihívás a fogalmi gondolkodás terepén munkálkodó, szellemi függetlenségére sokat adó filozófusnak. Hiszen a fogalmi gondolkodás a közvetlen testi „itt és most" tapasztalattal szemben ölt alakot, a szellem függetlensége a preszimbolikus testi jelenlét *ellenében* kezd el identifikálódni (Vermes, 2023, pp. 35–51). Külön erőfeszítést, célzott gyakorlást igényel a saját test megélését távolító tudatállapotból eljutni a saját testélmény tényleges fenomenológiájához, a megélt testtapasztalathoz, vagyis a „testtudati állapothoz" (Merényi, 2010). A szomatikus alapokon nyugvó kortárs/posztmodern tánc, illetve táncterápia pontosan ezzel az egzisztenciális vállalással foglalkozik. Szomatikus eszközökkel tárja fel a testi egzisztencia szimbolikus jelenéseken inneni drámáját, egyre gazdagodó mozgásos és szomatikus eszköztárral vizsgálja a Merleau-Ponty által kibontott preszimbolikus testi értelemképződés folyamatait. A szomatikus alapú kortárs tánc vagy táncterápia segítséget adhat Merleau-Ponty filozófiájának személyes, egzisztenciális megértéséhez, ugyanakkor e filozófia is hozzájárulhat a kortárstánc megértéséhez.

Lilianna Bieszczad „A mozgó test, mint a táncimprovizáció szubsztanciája?" címmel a *Contemporary Aesthetics*-ben megjelent tanulmányában már kifejezetten *Az észlelés fenomenológiájá*nak gondolatmenetére támaszkodik a kortárs tánc értelmezésében: „Szerintem [Merleau-Ponty] érvei segítenek megmagyarázni a modern/kortárs tánc olyan tényezőit, mint a szomatikus elkötelezettség a percepció folyamatában, vagy a performatív esemény elválaszthatatlan összekapcsoltsága azzal a tágabb értelemben vett kontextussal és környezettel, amelyben megvalósul." (Bieszczad, 2021)

S valóban: a szomatikus elköteleződés az észlelés, a mozgásban észlelt szituáció komolyan vétele, „a test drámájának" elvállalása nem csak a kortárs tánc, de Merleau-Ponty filozófiájának is központi eleme, élő magja.

A tánc: tiszta gondolat a keletkezés pillanatában

Carole Bourne-Taylor a Merleau-Ponty által leírt testet már egész közvetlenül összekapcsolja a táncoló testtel:

> A tánc a test és a közelség rendjének ünnepe, a tiszta gondolat paradigmája a keletkezés pillanatában, *in statu nascendi,* a jelentésalkotás küszöbén, mikor saját terét alakítja ki; hasonlóan a költészethez, amely a fogalmi gondolkodáson túllépve alkot. A táncoló test nem kifejező, nem utánzó, hanem figuratív; nem alany, nem tárgy, hanem ezek összefonódásának megtestesülése, tiszta *energeia:* olyan folyékonyan személytelen, mint Merleau-Ponty teste, ugyanolyan résztvevője a világnak, mint Merleau-Ponty művésze. Önmagát alkotó, pazar jelenlétében nyitva tartja a megnevezés aktusát, „parlant" (beszélő) módjában. A láthatóság körforgásában a test mobilitását megtestesítő tánc a szövegben megjelenő test, amely saját ritmusát és tempóját teremti meg, és formáján keresztül folyamatosan újrateremti önmagát… (Bourne-Taylor, 2018 p. 263)

Az itt leírt táncoló test – a tiszta gondolat a keletkezés pillanatában – a kortárs táncos teste, aki a szomatikus jelentésképződés mozgásos megtapasztalásából meríti ihletét. Nem modern táncos, mint mondjuk Isadora Duncan, vagy akár Dienes Valéria: nem valamely szubjektív, vagy akár transzcendens lényeg expresszív megmutatására, kifejezésére törekszik, inkább nyitva tartja a megnevezés, a jelentésadás folyamatát. Ahogy Merleau-Ponty *Az észlelés fenomenológiájá*ban fogalmaz:

> …a mozgáskezdeményezés iktatja be egy itt és egy ott, egy most és egy jövő kapcsolatát, melyet a többi pillanat csupán kibontakoztat. Amennyiben van testem és rajta keresztül cselekszem a világban, a tér és az idő számomra nem egymás mellett elhelyezkedő pontok összege és egyébként nem is viszonyok végtelensége, melyek szintézisét a tudatom hajtaná végre és amibe belefoglalná a testemet is. (Merleau-Ponty 2012, p. 164)

Maga a mozgás teremt teret és időt, az alkotás idejére zárójelbe téve az előzetes értelmezéseket. Magában hordozza a keresést, nem heroikus, inkább demokratikus, hiszen a mozgás által teremtett tér helyet ad a táncra.

„Mindenkinek van hely a táncra"

Kierkegaard *Az esztétikai és etikai közötti egyensúly a személyiség kimunkálásában* címet viselő szövegének egy emlékezetes helyén az etikai álláspontot képviselő kéziratíró megjegyzi: „Mindenkinek van hely a táncra". A legjelentéktelenebb viszonyok közepette élő személy olykor többet képes megélni, mint a nevezetes események szereplője. A legjelentéktelenebbnek tűnő emberek tánca „épp oly szép és tet-

szetős, éppoly kifejező és mozgalmas lehet, mint azoké, akiknek a helyét a világtörténelemben kijelölték" (Kierkegaard, 1969, p. 226). Hiszen a tánc szépsége nem a kiemelt, világ felé emelő különleges képességeken múlik, hanem a véges, esetleges szituációban való jelenlét hitelén és teljességén.

E kierkegaard-i kép Merleau-Ponty gondolkodásmódjára is nagyon illik. Az ő igazsága nem mindent magáévá tevő, kiszorító intellektuális kontroll vagy fölényes érzéki zsenialitás, sokkal inkább új tereket feltáró, mások igazságaira rezonáló tánc. Minden perspektíva, mozdulat lehet izgalmas, tetszetős, jogosult arra, hogy megmutatkozzon. A feladat nem egy végső horizont kirajzolása, hanem egy-egy sajátos tapasztalás elfogadása, lehetőségeinek kimozgása. Bakewell leírja, hogy a fiatal Beauvoirt mennyire bosszantotta is Merleau-Ponty gondolkodásának, szellemi alkatának sokoldalúsága és képlékenysége, hiányolta nála az egyértelmű kiállást és a harcos attitűdöt (Bakewell, 2017, pp. 228–241). S Merleau-Ponty filozófiai stílusa valóban jobban hasonlít a tánchoz, mint a háborúhoz. De nem a hagyományos értelemben vett tánchoz, nem a táncban megnyilvánuló hierarchikus társadalmi-hatalmi rituálékhoz, nemi szerepekhez kötött nyilvános játszmákhoz hasonlít. Nem is a szubjektum mélységes élményeit kifejező expresszív modern tánchoz. Olyan táncműfajhoz hasonlítom Merleau-Ponty filozófiáját, amely az ő korában még meg sem született: a szomatikus alapú kortárs tánc táncfelfogása szerint beszélek „táncoló" Merleau-Pontyról.

Az 1960-as, de még inkább az 1970-es évektől kezdve – tehát a Merleau-Ponty halála utáni időszakban – egyre több táncos, mozgás- és táncterapeuta kereste, s építette bele saját praxisába a testtudati inspiráció, a szomatikus munka lehetőségeit.[3] Az Ideokinesis, az Alexander Technika, a Feldenkrais Módszer, a Body-Mind Centering – csupa olyan utak, amelyek gondosan kidolgozott figyelmi fókuszok mentén vizsgálják a szomatikus élmény útjait, mozgás és észlelés mély összetartozását. A szomatikusan orientált kortárs (vagy posztmodern) tánc az emberi mozgások értékelésében nem állít fel hierarchiát. Minden mozdulat magában hordja, megteremti a maga idejét, terét, s mint ilyen, méltó a vizsgálatra. A táncolót jobban érdekli a korporális-interkorporális értelemképződés megélése, mint a külső kifejezés forszírozása: a mozgás idejére zárójelezi a kultúra tértől, időtől eloldott szimbolikus univerzumát, elvárásait, s belehelyezkedik a szomatikus „itt és most"-tal való kísérletezésbe (George, 2019).

A kortárs táncban megjelenő újfajta tapasztalás és demokratikus kultúraképződés kiemelt példája kontaktimprovizáció. A hetvenes évek elején Steve Paxton amerikai táncművész mozgáskísérletei során kialakult, máig virágzó táncforma egészen egyedülálló módon nyitott és egalitárius; hangsúlyozza a nemek közötti egyenlőséget csakúgy, mint a változatos testi állapotok és tapasztalatok egyenrangúságát (Gál,

[3] 1990/1991-ben a budapesti Kreatív Mozgás Stúdió óráin jelentős, szomatikusan képzett kortárs táncosok tanítottak Budapesten, itt lehetőségem nyílt tapasztalatokat szerezni. Közülük kiemelten hálás vagyok Karczag Évának, és Kálmán Ferencnek. A későbbeikben Gál Esztertől tanultam nagyon sokat.

2021, Novack, 1990). A különböző testi minőségek jogosultságának elismerése lehetővé teszi a tánc, a mozgásos tapasztalat valódi megosztását nagyon különböző állapotú, képzettségű táncolók között is, anélkül, hogy ez a kontaktimprovizáció sajátos, elmélyülésre alkalmat adó minőségeit tönkre tenné. Sőt, a szituatív különbségek elfogadása, megtapasztalása a szabad tánc különleges lehetőségeit nyithatja meg. E műfaj Magyarországon is évtizedek óta jelen van, virágzik nem csak táncműfajként, de kulturális közegként is (Gál, 2021).[4] Hasonló fejlődési utat járt be a nyolcvanas évek óta a pszichodinamikus mozgás- és táncterápia (PMT) Magyarországon (Merényi, 2004).[5] E csoportterápiás műfaj sokat merített a testtudati és a kortárs táncos praxisokból, de saját kultúraépítésével vissza is hat ezekre a praxisokra. A szomatikus vagy testtudati munka, az egyenrangú kapcsolódási stílus, a mozgásos reflektivitás a mozgás- és táncterápiás gyakorlatban kulcsfontosságú hatótényező, de a testtudati érzékenység egyre inkább megjelenik az általános pszichoterápiás gyakorlatban is. (Merényi, 2019).

Az észlelés fenomenológiája – mozgásban

Mikor évtizedekkel ezelőtt – filozófusként – felfedeztem a szomatikus alapú táncműhelyek, illetve a PMT munkamódját, azt éreztem, hogy e műhelyeken az „észlelés fenomenológiáját" gyakoroljuk mozgásban: felfüggesztve a mindennapi jelentéseket mozgásos fenomenológiai redukciót hajtunk végre. Zárójelbe téve a szokásos értelmezéseket és praktikus célokat a testi-testközi értelemképződés tacit folyamatait kutatjuk. E sajátos testtudati állapotban a tapasztalat genezisénél vagyunk jelen, egy olyan határon, ahol épp felfakadnak a transzcendenciák, ahol belső és külső, saját és idegen a testi érzetekben szétválik egymástól.

A testhez való személyes viszony létrejötte folyamatszerű. Maga az eleven test is inkább tekinthető áramlásnak, mint rögzíthető, szilárd tárgynak, dolognak. Testünk jó része víz, a vérünk, a testnedveink áramlanak, s „folyékony" természete van az átélt testtapasztalásnak is. A fenomenológia tudatfolyamról beszél mint a szubjektív tapasztalás mélyrétegéről. Ide jutunk el, ha a fenomenológiai redukció során felfüggesztjük jelentésadásainkat és tárgytételezéseinket. De vajon nem beszélhetnénk-e hasonló joggal „testfolyamról" mint a tapasztalásunk mélyrétegéről? (Vermes, 2023, p. 17) A szomatikus alapú tánc a jelentéseket felfüggesztő mozgásos kísérletezésében eljut a szomatikus értelemképződés folyamatának legmélyebb szintjeihez. A mozgó/táncoló test egyszerre folyama és medre, áramlása és tartalmazása az éppen születő jelentéseknek. A figyelem fókuszába kerülő mozgás árad, feltorlódik valahol, elágazik, továbbfolyik új csatornákat keresve, kitapogatva, kivájva, reflektálva

[4] A kontaktimprovizáció kultúrájának magyarországi kiépülésében és refletálásában kiemelt szerepet játszik a hivatkozott Gál Eszter.

[5] A pszichodinamikus mozgás- és táncterápiás módszer megalkotója Merényi Márta (2004), aki a nyolcvanas évek óta vezet csoportokat és képzéseket. A módszer további felépítése csapatmunkában folytatódott s mára európai szinten is ismertté vált (Vermes & Incze, 2012).

egzisztenciális lehetőségeit. E testtudati munka lehetővé teszi a pontosabb észlelést, személyközi egyeztetést, új jelentések, kapcsolati minták megképződését és ezáltal mélyebb személyes változások megindulását.

Mikor kortárs táncosoknak, képződő mozgás- és táncterapeutáknak, vagy szomatoterapeutáknak tanítok Merleau-Pontyt, fel szokták tenni a kérdést: honnan tudhatta mindezt egy filozófus a mi mozgásos gyakorlatunk nélkül? Én pedig – filozófusként – azon szoktam csodálkozni, hogy miképp bontakozhatott ki a testtudati, szomatikus műhelyek sokrétegű testi-mozgásos reflektivitása Merleau-Ponty olvasása nélkül? Szerencsére ma már nem vagyok egyedül a csodálkozásommal. A szomatikus műhelyeken egyre másra bukkannak fel filozófus kollégák, s a kortárs táncosok is mind többet olvasnak Merleau-Ponty szövegeket. A filozófiai irodalom pedig egyre gyakrabban köti össze Merleau-Ponty munkásságát a táncimprovizációs tapasztalattal. Filozófusok, táncosok, táncterapeuták kérdései egyre gyakrabban találkoznak.

Mi történik velünk akkor – ha követve Merleau-Ponty intuícióit – elvállaljuk a testi jelenlét drámáját, s elkezdünk egzisztenciánk szomatikus rétegére figyelni? Mi történik velünk akkor, ha felfüggesztjük a mindennapi léttételezéseket, gyakorlati célokat, habitualizált, berögzült mozgásmintákat, s megvizsgáljuk a tapasztalat genezisét *in statu nascendi?* Az első nehézségek után, mikor képessé váltunk testi állapotaink elfogadására, egyre árnyaltabb észlelésére, a mozgástapasztalat játékba hozására, vagyis a testtudati figyelemre, egyszer csak elkezdenek alakot ölteni, megszólítani minket a mindeddig tacit szomatikus érzeteink. A testérzetekbe ülepedett, rögzült kulturális, kapcsolati tartalmak, implicit minták kötelékei megoldódnak, s a szomatikus érzetek a mozgás lehetőségeivé válnak. S mint ahogy nincs teljes fenomenológiai redukció, a jelentésadást felfüggesztő improvizációban sem tudunk teljesen elszakadni természetes jelentésadásainktól. Nem elszakítani, csak meglazítani tudjuk a szálakat, a kötelékeket, amelyek a praktikus és kulturális jelentések világában gúzsba kötik a testet. Fix mozdulatsorok támaszai nélkül figyelünk tér, idő, alany, tárgy, én és másik tapasztalatának mozgásos genezisére. A kortárs tánc nem emeli önnön terét és idejét a környező világ fölé, hanem lát, hall, érint, és mozgásba hozva reflektálja a történéseket. Merleau-Ponty filozófiája potenciális teret teremtett a kortárs tánc számára már annak megszületése előtt, a kortárs tánc pedig új terek felé nyitja ki Merleau-Ponty filozófiáját. Oly terek felé, amelyben mindenkinek hely van a táncra.

Irodalom

Allen, J. G., Fonagy, P. & Bateman, A. W. (2011). *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban* (Bulath M., Ford.). Oriold és Társai.

Bakewell, S. (2017). *At the Existentialist Café. Freedom, Being and Apricot Coctails.* Vintage.

Bieszczad, L. (2021). The "Body in Motion" as the Substance of Dance Improvisation? Based on Motifs from Maurice Merleau-Ponty's Phenomenology of Perception. *Contemporary Aesthetics.* Special Volume 9 https://contempaesthetics.org/2021/01/05/the-body-in-motion-as-the-substance-of-dance-improvisation-based-on-motifs-from-maurice-merleau-pontys-phenomenology-of-perception/

Bourne-Taylor, C. (2018). Poetico-Phenomenological Intertwinings. The Elaboration of a Practice of Thought in Valéry and Merleau-Ponty. In A. Mildenberg (Ed.), *Understanding Merleau-Ponty, Understanding Modernism* (pp. 255–268). Bloomsbury.

George, D. (2019).Unpredictable Manoeuvres: Eva Karczag's Improvised Strategies for Thwarting Institutional Agendas. In V. L. Midgelow (Ed.), *The Oxford Handbook of Improvisation in Dance* (pp. 223–242). Oxford Academic. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199396986.013.21

Gál, E. (2021). Kontaktimprovizáció Magyarországon (1986–2016). *Theatron 15*(2), 77–89. https://doi.org/10.55502/the.2021.2.77

Kierkegaard, S. (1969). Az esztétikai és etikai közötti egyensúly a személyiség kimunkálásában (Dani T., Valaczkai L. & Veress M., Ford.). In S. Kierkegaard, *Sören Kierkegaard írásaiból* (pp. 196–250). Gondolat.

Landes, D. A. (2013). *Merleau-Ponty and the Paradoxes of Expression.* Bloomsbury.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1981). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

Merényi, M. (2004). Mozgás- és táncterápia. *Pszichoterápia, 13*(1), 4–15.

Merényi, M. (2010). Az instrukciók születése a pszichodinamikus mozgás- és táncterápiában. *Pszichoterápia*, *19*(2), 84–93.

Merényi, M. (2019). A testtudat lehetőségei az analitikus pszichoterápiában. *Lélekelemzés 14*(2), Retrieved from: https://psychoanalysis.hu/lelekelemzes/20192/a_testtudat_lehetosegei_az_analitikus_pszichoterapiaban

Merleau-Ponty, M. (2012). *Az észlelés fenomenológiája* (Sajó S., Ford.). L'Harmattan – Magyar Fenomenológiai Egyesület.

Novack, C. (1990). *Sharing the Dance: Contact Improvisation and American Culture.* University of Wisconsin Press.

Platón. (2020). *Phaidón* (Bárány I. & Máté A., Ford.). Atlantisz.

Rainer, Y. (1965). No Manifesto. *The Tulane Drama Review, 10*(2), 168–178. https://doi.org/10.2307/1125242

Stern, D. N. (2002). *A csecsemő személyközi világa* (Balázs-Piri T., Ford.). Animula.

Stern, D. N. (2010). *A jelen pillanat. Mikroanalízis a pszichoterápiában.* (Büti E., Ford.). Animula.

Vermes, K. & Incze, A. (2012). Psychodynamic Movement and Dance Therapy (PMDT) in Hungary. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy, An International Journal for Theory, Research and Practice*, *7*(02), 101–114. https://doi.org/10.1080/17432979.2011.557890

Vermes, K. (2023). *Felelő(s) test: Exkarnáció és inkarnáció ritmusai.* L'Harmattan.